

УКРАЇНЬСЬКА УРБАНІСТИКА: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ... МАЙБУТНЄ?

Фоменко В.Г. Місто і література: українська візія. — Луганськ: Знання, 2007. — 312 с.

Монографія В.Фоменко постає як синтетична праця, в якій наскрізна тема — феномен міста в контексті минулої і сучасної урбаністичної культури й літератури розглядається як результат історичного розвитку людства, “підживлюється” також дослідженнями вчених інших галузей — істориків, філософів, соціологів і культурологів. Зазначивши, що урбаністична література почалася десь із XVI століття, авторка поставила перед собою завдання зробити діахронічний аналіз феномену міста в літературі, коли в XIX столітті місто стало справжнім художнім образом літератури, а вже у XX-му з роману В.Підмогильного “Місто” постало як цивілізаційний феномен. Наукова новизна цієї праці в тому, що вперше у вітчизняному літературознавстві досліджується проблема народження й еволюції в українському художньому мисленні феномену міста та суттєвий вплив урбаністичної літератури на загальноцивілізаційний розвиток особистості й суспільства.

Використовуючи наукові праці Ф.Броделя, М.Вебера, Г.Зіммеля, В.Фоменко всім масивом розглянутих творів доводить, що з часом світовий літературний процес усі всебічні проблеми людини зміщує у площину міста. Щодо української літератури, яка виросла в сільській “одежині”, то нині відбувається своєрідний синтез “урбаністичних” і “джерельних” витоків, що творить сучасну модель художнього слова. Останнім часом видається, що все-таки перші і стають домінуючими, особливо у творчості молодих. Погоджуючись із вердженням Д.Харві (“місто є найвищим досягненням людства”), простежуємо, як українська література освоює урбаністичну тему. Означивши роль Києва в давньоруській літературі як Міста, що протистоїть світу пустельного Степу (за І.Матковською), авторка монографії зауважує: українська культура XVI — XIX століть розвивалась у часи бездержавного суспільства, що не дало

їй можливості стати повноцінною й самобутньою. Але в одному з найцікавіших розділів книжки, де В.Фоменко досліджує мотив міста у творчості Г.Сковороди, знаходимо цікаві спостереження. Зауваживши, що це перша розвідка, де земному життю був протиставлений ідеал “граду Божого”, авторка наголошує: у Г.Сковороди немає протиставлення та якогось вивищення переваг сільського населення над міським. Не лише місту й селу — митець “ жодному із соціальних прошарків не надавав певних переваг у питаннях душевної чистоти і віри, можливих і благодатних для кожного, хто їх прагне, і багато від чого, заради них, свідомо відмовляється, не відмовляючись, безумовно, від повноти життя, яку, щоправда, теж слід шукати і віднаходити в собі” (60). І місто в нього абсолютно не деструктивне з погляду “Людина — Бог”. Слова філософа “разоряющий град ложного блаженства” — то примарність багатства матеріального. А головне:

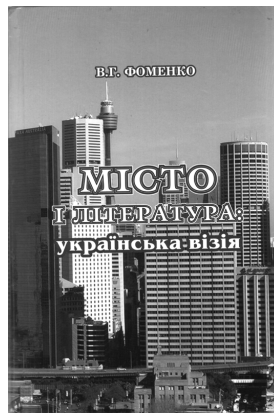
Где ж есть оный толь прекрасный град?

Сам ты град, з души выгнав ад.

Святому духу храм и град.

Своєрідність нашої літератури як “неповної” (за Д.Чижевським), перехід до літератури “для хатнього вжитку”, котру потрібно розвивати, щоб зробити і свій внесок у літературу великоруську, подати і свій голос у слов’янстві і Європі, розглядається авторкою монографії в полеміці з М.Драгомановим.

Аналізуючи Петербург М.Гоголя й Т.Шевченка, В.Фоменко зазначає: тогочасні літературні журнали Москви й Петербурга “залюбки друкували “сочинения малороссов”, про них писали, забывши на сполох лише тоді, коли ці “сочинения” почали висвітлювати теми і проблеми не бурлескно-трагедійного, тобто низького

ряду, а соціально-прогресивного і навіть революційного” (81). Полемізуючи з тезою М. Драгоманова, що “українська література є дитина Росії XIX століття, а через те мусить жити і рости, поки Росія є Росією”, авторка все ж зауважує: ніхто із “зачинателів” нової української літератури не уникнув цієї залежності, але вона була різного рівня. Цікаве її спостереження, що М. Гоголь приніс у літературу “вічне місто” – українське село. А от Петербург його просто мучив, кликав його Київ – “русские Афины, богоспасаемый наш город”. Гоголя-малороса Петербург вразив своєю мертвотністю, фарсовістю. Узагалі ж про образ Петербурга як міста написані десятки томів, але Петербург М. Гоголя змінюватиметься разом із чіткішим визначенням українськості автора.

Т. Шевченко “внутрішньо **не належав** до загальноімперського культурного контексту” (102). Цей засадничий постулат домінує, підкреслений іншим: Шевченко – народномовний поет, який репрезентував не свій край, а всю Україну, не підлаштовану під загальноросійське буття. Згадавши слова Ю. Барабаша про ставлення Т. Шевченка до Петербурга, його неприйняття як міста не просто чужого, а чужинського, символу й осердя ворожої Україні сили, В. Фоменко наводить лист поета, де той фактично просить дозвіл на проживання у столиці. А як же “хатиночка в тім раї”, де буде щасливим? Що ж, про Шевченка-петербуржця ми, на жаль, не так і багато знаємо...

Грунтовними постають розділи монографії “П. Куліш – опозиція село-місто” й “Місто в науково-художніх рецензіях І. Франка”. П. Куліш “українізував” проблему примирення міста й села, а от “безпрецедентно розмаїтий і воїстину велетенський за об’ємом доробок І. Франка відкидає будь-який сумнів у значущості для цього міської культури і феномена міста” (130). Сам міський соціум став ледь не візитівкою його творчості. Взагалі ж монографічні розділи про видатних письменників написані так, що деякі проблеми розглянуті, а деякі лише намічені або ж згадані. Це, звичайно, пояснюється тим огромом літературного матеріалу, який “підняла” авторка книжки. Коли, наприклад, читаємо про локус міста

в модерній прозі початку XX століття, зустрічаємо на початку полеміку з усталеними (на сьогодні) поняттями “народність – модернізм”, оперту на поняття “етнос – народ – нація”. Важливі і спостереження, котрі виходять з аналізу творів: “село і місто XX ст. йшли назустріч одне одному не з волі І. Франка чи М. Коцюбинського, а тому, що вони свою колишню відособленість переросли. При тому не лише в економічному чи загальнокультурному напрямках розвитку, а в самій людині, яка почала дивитись на світ очима, в яких суто *урбаністичний кут зору зрівнявся із селянським*” (167). Це потребувало нової мови зображення, нових сюжетів. Адже, щоб освоїти словом нову реальність – Місто, потрібно ввійти в міську культуру і, головне, щоб саме Місто ввійшло в художню свідомість автора. Як це творилося, як напрацьовувалась т. зв. модернічна літературна мова, авторка демонструє на розгляді одного з перших міських романів – “Танець тіней” М. Яцківа. Звичайно ж, у монографії розглянуто твори В. Підмогильного, В. Домонтовича, В. Винниченка. У розмові про урбаністичну тематику українських прозаїків другої половини XX століття чомусь обійдено твори Григора Тютюнника “День мій суботній”, Є. Гуцала “Двоє на святі кохання” і В. Дрозда “Вовкулака”. Тут – благодатний матеріал для аналізу двополюсності української ментальності, як то написано у книжці про злам XIX і XX століть.

Підсумовуючи своє дослідження, В. Фоменко зауважила, що “українська прозова урбаністика розвивається в науковому плані – багаторівнево і безупинно у своїх сутнісних значеннях, оскільки мова йдеться не лише про перехід від одних тем до інших, від героїв “сільських” до “міських”, а про нові тенденції суспільного розвитку, де “Вічне Село” поступається “Вічному Місту” (305). Місто ж, як говорили древні греки, це не каміння, це – люди. І додамо: місто – “плавильний казан”, в якому оновлюється людина. А от монографію В. Фоменко “Місто і література: українська візія” можемо вважати одним з елементів оновлення українського літературознавства.

Анатолій Шпигаль